

İslam'da Çevre Bilinci ¹

1. Konunun Planı

- A. Çevre Kavramı
- B. Kainatın Bir düzen İçinde Yaratılması ve Ekolojik Denge
- C. Dinimizin Çevre İle İlgili Öğretileri
- D. Çevre temizliği
- E. Çevre Sağlığının Bozulması

2. Konunun Açılımı ve İşlenişi

Konuya çevre kavramı açıklanarak başlanır. Çevrenin, sadece halk arasında algılandığı şekliyle anlaşılması gerektiğini ortaya koyacak bilgilere yer verilir. Daha sonra, içinde bulunduğumuz çevrenin, Yüce Allah tarafından bir denge ve düzen içinde yaratıldığı ve bu düzen ve dengenin insanların yanlış tutum ve davranışlarına bağlı olarak insanların ve diğer canlıların aleyhine değişikliğe uğradığı ve bu olumsuz gelişmelerin günümüzde tehlike boyutuna ulaştığı hatırlatılır ve konuya ilişkin ayet ve hadislerle yer verilerek kısaca açıklamaları yapılır. Daha sonra dinimizin çevre ile ilgili ayet ve hadislerde yer alan öğretilere değinilip, Peygamberimizin konuya ilişkin örnek uygulamalarına yer verilir. Bundan sonra, çevre bilinci ya da sorumluluğu sadece temizlik açısından özellikle ağaç ve yeşilin korunması özelinde ele alınır.

Son olarak da canlı ve cansız varlıklarıyla çevrenin bize birer emanet olduğu, bu emaneti iyi kullanmadığımız takdirde, en ince ayrıntının bile gündeme geleceği ilahi mahkemede çevreye karşı yanlış tutum ve davranışlarımızdan hesaba çekileceğimiz hatırlatılarak vaaz bitirilir.

3. Konunun Özet Sunumu

a. Çevre Kavramı

"Çevre"; canlıların içinde yaşadığı ortamdır. Bu ortamı, hava, su, toprak, bitki, hayvan, sıcaklık, soğukluk gibi canlı ve cansız varlıklar oluşturur. Bundan dolayı çevreyi; "canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan ve onları sürekli olarak etkileri altında bulduran fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünlüğüdür" şeklinde tanımlamak mümkündür. Başka bir ifade ile çevre; insanla birlikte tüm canlı varlıkları, cansız varlıkları, canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki tüm etkenleri kapsamaktadır.

b. Kainatın Bir düzen İçinde Yaratılması ve Ekolojik Denge

Yüce Allah, insanın da içinde bulunduğu tabiatı canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte bir düzen ve denge içinde yaratmıştır. Bu düzen, yer yüzündeki canlıların yaşantılarını sürdürebilmesi için en ideali olup, herhangi bir eksikliği ve aksaklığı söz konusu değildir. Kainatta var olan bu düzen ve denge "ekolojik denge" olarak da ifade edilmektedir. Bu durum bazı ayetlerde şu şekilde ifade edilmiştir:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

¹ Bu vaaz projesi, Erzurum Müftülüğü İl İrşat Kurulu tarafından hazırlanmıştır.

Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık. (Kamer Suresi – 49)

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾

Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız... (Rahman Suresi – 7,8)

c. Dinimizin Çevre İle İlgili Öğretileri

Dinimize göre; insanın yararına sunulan her şey Allah'ın bize verdiği bir nimet ve emanettir. Onları, verenin isteği doğrultusunda kullanmamız gerekmektedir. Aksi takdirde emanete hıyanet etmiş olur ve bundan hesaba çekiliriz. Kendimize; “çevreye karşı nasıl bir tutum içerisinde olmamız gerekir?” diye bir soru yöneltirsek, iki şeyin öne çıktığını görürüz. Bunlardan birisi temizlik, diğeri de nimetleri ihtiyacımız ölçüsünde kullanmaktır. Gerek Kur'an'ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in sünnetinde her iki durum ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu öğretileri gerektiği şekilde yerine getirdiğimiz takdirde Allah'ın bize emaneti olan çevreye karşı tutumumuzda yanlışlık yapmamış oluruz.

d. Çevre temizliği

Yüce Allah, çevreyi insanın hizmetine vermiştir. Öyle ise insan, kendisine hizmet eden caddelerin, sokakların, parkların, ormanların, akarsuların, göllerin, denizlerin, kısacası doğal çevrenin temiz tutulması ve korunmasıyla ilgilenmelidir. Çünkü, insan olmadan çevre ve diğer canlılar rahatlıkla varlıklarını sürdürebilirler. Fakat, çevre olmadan insanın varlığını sürdürmesi mümkün olmayabilir.

Temizlik, Kur'an-ı Kerim'de, taharet ve temizlenmek kökünden birçok defa zikredilmiştir.² Kur'an-ı Kerim'in ikinci inen süresinde yer alan, **“Elbiseni temizle”** (Müddessir Suresi – 4) ifadesi dinimizin temizliğe verdiği önemi göstermektedir.

e. Çevre Sağlığının Bozulması

Bu dünyada istifademize sunulan şeyleri, kendi ihtiyacımız ölçüsünde kullanarak israfa sapmamalıyız. İsrafa gidersek, ekolojik dengenin bozulmasına sebep oluruz. Ekolojik dengenin bozulması ise, tabiatta sağlıklı bir ortamın oluşmasını bu da canlıların hayatlarını dengeli bir şekilde sürdürememesi sonucunu doğurur. Örneğin av yapan bir kişinin, ihtiyacı olmadığı halde av hayvanlarını öldürmesi, ağaçlardan yakacak olarak yararlanan kişilerin genç ağaçları, ihtiyacından fazla bir şekilde kesip yerine yenilerini dikmemesi, ekolojik dengenin bozulması demektir. Doğal ortamı tehdit eden kimyasal maddelerin tedbirsizce doğaya atılması ayrı bir aşırılıktır.

Bu durum Allah ve Resulü tarafından kınanmıştır. Konuya ilişkin bazı ayet ve hadisler şöyledir:

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ

هُوَ ﴿٨١﴾

² bk. Bakara, 2/125, 222, 232; Al-i İmran, 3/15, 42, 55; Tevbe, 9/103, 108; Maide, 5/6,41; Enfal, 8/11; Ahzab, 33/33,53; Hac, 22/26; Müddessir, 74/4; A'raf, 7/82.

“Size rızık olarak verdiğimiz iyi ve temiz şeylerden yiyeceksiniz ama bunda ölçüyü aşmayın, yoksa gazabıma uğrarsınız; kim gazabıma uğrarsa artık uçuruma yuvarlanmış demektir.” (Tâhâ Suresi – 81).

Genel anlamda çevreyi, özelde ağaç ve yeşillikleri koruyup temiz tutmak, bunun için her türlü tedbiri alıp üzerimize düşeni yerine getirmek hem insani hem de dini görevimizdir. Zira çevreyi kirletmek, sadece çevreye karşı işlenmiş bir kötülük değil, aynı zamanda aynı ortamı paylaşan diğer canlı ve cansız varlıklara karşı işlenmiş bir suçtur.

Çevreyi temiz tutmadığımız, istifademize sunulan doğal zenginlikleri gereği gibi kullanmadığımız takdirde kul hakkına da tecavüz etmiş sayılırız. Bütün bunlardan hesaba çekileceğimizi unutmayalım. Zira insanın dünyada iken yaptığı her şey, ilahi mahkemede en ince ayrıntısına kadar değerlendirilecektir.

Dinimize göre kainattaki varlıklar ilahî birer nimet ve emanettir. Her birisinin bir yaratılış gayesi olduğu gibi, her birisi kendi lisan-ı haliyle Yüce Mevla'yı tesbih ve zikretmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Allah çeşitli hayvan, bitki ve ağaç türlerine yemin ediyor, bal arısı ve karınca gibi hayvanlara vahy ettiğini bildiriyor. Rahman Sûresi'nde Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

• وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾

“Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler. Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız...” (Rahman Suresi – 6, 7, 8)

4. Konu İşlenirken Başvurulabilecek Bazı Ayetler

• سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾

“Göklerde ve yerde bulunanlar Allah’ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır.”³

• تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır.”⁴

• وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

﴿١٣﴾

³ Hadîd Suresi – 1

⁴ İsrâ Suresi – 44

“Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır.”⁵

- الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣٤﴾

“Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O’dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?”⁶

- وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾

“Arzı da yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik, orada ölçüleri belli her türden ürünler bitirdik.”⁷

- ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yaptılar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara -tattırıyor.”⁸

5. Konu İşlenirken Başvurulabilecek Bazı Hadisler

- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: “... وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا...”

Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “...Benim için yeryüzü temiz ve namaz kılmaya uygun kılınmıştır.”

- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): “...وَيُؤْمِطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ.”

Ebû Hüreyre’nin (ra) naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “...Rahatsız edici bir şeyi yoldan kaldırmak sadakadır”¹⁰.

⁵ Câsiye Suresi – 13

⁶ Mülk Suresi – 1

⁷ Hicr Suresi – 19

⁸ Rûm Suresi – 41

⁹ Müslim, Mesâcid, 5

- عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): “اتَّقُوا الْمَلَاعِينَ الثَّلَاثَةَ الْبَرَّازَ فِي الْمَوَارِدِ وَقَارِعَةَ الطَّرِيقِ وَالظِّلَّ”.

Muâz b. Cebel’in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “**Lânete sebep olan şu üç şeyi yapmaktan; su kaynaklarına, yol ortasına ve gölgelik yerlere abdest bozmaktan sakının**¹¹”.

- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): “إِنْ قَامَتْ عَلَى أَحَدِكُمْ الْقِيَامَةُ وَفِي يَدِهِ فَسِيلَةٌ فَلْيَغْرِسْهَا”.

Enes b. Mâlik’in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “**Birinizin elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopuyor olsa bile derhâl onu diksin**¹²”!

6. Yararlanılabilecek Bazı Kaynaklar

- DİA, “Dünya”, “Yer”, “İklim” Maddeleri
- Hadislerle İslam, “Çevre: Tabiat Bizim Kardeşimiz” – Cilt 7 Sayfa 367
- **E-Kitap:** <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=7&SAYFA=367>
- Ayla Abak, Çevre Bilinci, Ankara: DİB Yayınları.
E-Kitap: <https://yayin.diyaret.gov.tr/Product/Detail?productId=3456>
- Komisyon, Isınan Kürede Çevre Ahlakı, Ankara: DİB Yayınları.
E-Kitap: <https://yayin.diyaret.gov.tr/Product/Detail?productId=3572>
- Komisyon, İslam ve Çevre (Türkçe Broşür), Ankara: DİB Yayınları.
E-Kitap: <https://yayin.diyaret.gov.tr/Product/Detail?productId=4207>

¹⁰ Buhârî, Cihâd, 128

¹¹ Ebû Dâvûd, Tahâret, 14

¹² İbn Hanbel, III, 184

